

Mgr. Vít Pokorný, Ph.D.

Tématem dizertační práce I. R. Vajdové je popis vztahu mezi psychologickou teorií a psychotherapeutickou praxí C. G. Junga na jedné straně a řadou filosofických autorů, kteří měli vliv na formování jeho teoretických pozic na straně druhé. Na základě analýzy raných Jungových textů práce sleduje genezi jeho myšlení, které se utvářelo v dialogu s I. Kantem, A. Schopenhauerem, G. W. Leibnizem, E. Von Hartmannem a několika dalšími autory. Práce detailně a plasticky ukazuje filosofickou část Jungovy intelektuální historie a vliv uvedených myslitelů na utváření základních jungiánských pojmů jako je nevědomí, kolektivní nevědomí, archetyp či symbol. Jádrem celé práce je nepochybně zkoumání Jungova osudového vztahu s transcendentálním kriticismem I. Kanta, nicméně její záběr je mnohem širší. Spočívá ve snaze ukázat zrod Jungovy interdisciplinární teoretické metodologie v kontextu evropského myšlení konce 19. a začátku 20. století.

Metoda, kterou ke splnění tohoto úkolu autorka zvolila, je historie idejí. Pravidla této metody nejsou zcela jednoznačně a kanonicky stanovena, nicméně je možné opřít se o jeden z možných setů takových pravidel, jak je formuloval Cuttica (2015).¹ Podle tohoto návrhu lze v obhajované práci hledat naplnění následujících vybraných pravidel metody historie idejí: 1) rigorózní analýza textu spojená s kritickou analýzou kulturního a socio-politického kontextu; 2) interdisciplinarita; 3) důraz na kontextuální výklad; 4) zohledňování úspěšných i neúspěšných idejí a zaměření na vliv také těch mylných a nekoherentních; 5) zkoumání dlouhodobých důsledků a osudu idejí, včetně toho, jak je jsou měněny a zkreslovány; 6) vytváření intelektuálních biografí, v nichž životní osudy mají stejnou váhu jako metody a teorie.

Autorku kupodivu nepoužívá, ani neodkazuje na žádnou literaturu z oblasti historie idejí či intelektuální historie a její metodologický přístup je proto spíše intuitivní. Přesto se jí podařilo všechny výše zmíněné metodologické návrhy zohlednit. Následují posouzení jejího textu bude proto procházet a komentovat jednotlivé navržené metodologické položky.

Ad 1) Práce je založená na analýze několika Jungových raných textů, především tzv. Zofinských přednášek a Teorie typů. Rozbor těchto a mnoha dalších textů je velmi pozorný a probíhá na základě rozsáhlé znalosti celku Jungova života a díla. Obšrný poznámkový aparát a s ním spojený seznam literatury je možné považovat za příkladné. Jedinou výhradou k textové interpretační práci by snad mohl být nedostatek odborné literatury a četby přímo v němčině, což je vzhledem k Jungově intelektuální historii poměrně zvláštní. Nicméně soudobé Jungovské bádání se odehrává především v angličtině, resp. má mezinárodní charakter a Jung sám, jak jsem se z práce dozvěděl, také v angličtině publikoval. Přesto by snad bylo v této souvislosti vhodné vztah němčiny a dalších jazyků u Junga alespoň elementárním způsobem vysvětlit, protože zkoumání pragmaticko-lingvistických souvislostí je také součástí některých návrhů metody historie idejí.

Ad 2) Autorka v průběhu práce opakovaně upozorňuje, že Jungovo dílo svým původem i vlivem zasahuje do mnoha tradičních vědních oborů mimo obecnou psychologii – do antropologie, sociální psychologie, religionistiky, filosofie, fyziky či biologie. Přesto se v rámci svého vyrovnávání s Jungem rozhodla sledovat především filosofické kořeny a souvislosti jeho raného díla. Tato volba je samozřejmě zcela legitimní a vítaná. Provést skutečně interdisciplinární interpretaci Jungova díla považuje autorka za úkol, který je v rámci dizertační práce nerealizovatelný. Vzhledem k šíři a hloubce filosofického kontextu, který je v práci důkladně prozkoumán, je možné s tímto přístupem souhlasit. Méně je někdy více. Nehledě na to, že v českém prostředí zůstávají filosofické linie Jungova myšlení i pro širší akademickou veřejnost více méně neznámé. Práce I. R. Vajdové je tedy v tomto ohledu v českém prostředí skutečně průkopnická.

¹ Cuttica, C. *Intellectual History*. In Wright, J. D., 2015. *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Second Edition, Volume 12, Amsterdam: Elsevier, pp. 255 – 261.

Zároveň má však tato volba svá nebezpečí, kterých si je autorka vědoma a také na ně průběžně upozorňuje. Obecná analýza vztahu Jungových psychologických teorií k filosofii patří nepochybně k nejlepším momentům celé práce. Práce odhaluje, že I. Kant coby Jungova filosofická Nemesis vystupuje v předložené intelektuální historii zároveň jako inspirace i jako překážka. Ukazuje, že filosofická racionalita působí u Junga jako síla, s níž je nutné se vyrovnat, ale zároveň ji překonat a zahrnout jako jednu z částí do integrální holistické perspektivy Jungovy psychologické teorie a psychotherapeutické praxe. Z práce zřetelně vyplývá, že Kantův kritický projekt se u Junga podivuhodným způsobem prolíná s tím, proti čemu tento projekt od začátku vystupuje, totiž s metafyzikou.

Ad 3) Celá práce vychází z předpokladu, že „historický a ideový kontext Jungovy práce však stále zůstává poměrně neznámý“ a jejím hlavním cílem je předložit zásadní výzkum právě tohoto kontextu, zmapovat jeho rozsah a odhalit jeho genezi. Nkontextuální čtení Junga považuje autorka za jednu z hlavních chyb většiny v češtině publikovaných jungovských interpretací, a obecně všech interpretací, které mají tendenci Junga nekriticky přijímat nebo odmítat. Filosofickou část tohoto kontextu se v práci podařilo téměř beze zbytku (**až na dost nepochopitelně vynechaného Nietzscheho**) prozkoumat. V rámci tohoto ideonautického průzkumu (kormidlování mořem idejí) můžeme sledovat, jak se Kantův kritický projekt střetává se starou metafyzikou, s okultistickými vlivy, s moderním fyzikálním a biologickým myšlením či se stopami gnostické tradice. Tím je také naplněn jeden z bodů navrhované metody historie idejí, které jsem ve výčtu neuvedl, totiž požadavek na „odmítnutí periodizace coby způsobu zajištění hranic mezi, řekněme, středověkým, moderním a současným.“⁴² Jungovo pojetí nevědomí a archetypů je ostatně samo programově ahistorické či trans-historické, překračuje tradiční historické kategorie a hledá v různých dějinných obdobích to, co je jim společné a co je propojuje.

Ad 4) Zde je třeba zmínit tři propojené momenty. Za prvé Jungův problematický vztah k vlastním teoretickým postulátům, za druhé jeho vztah k filosofickým pojmům obecně a za třetí místa mylných či úmyslně heretických interpretací těchto pojmů. V jedné z hlavních metodologických kapitol, která je nazvána *Potíže s bezbřehostí*, autorka vysvětluje Jungovu strategii nakládání s vlastními koncepty. Pojmy, které může naivní čtenář považovat za pevné stavební kameny Jungovy teorie, chápal on sám pouze jako pragmatické modely, považoval je za užitečné, ale nikterak definitivní pokusy, jak proniknout k tomu, co je samo nakonec nevyslovitelné a v jazyce neuchopitelné. Tento postoj je podle autorky také hlavním a vždy přítomným kamenem úrazu každé Jungovské interpretace. Podobně volně a nesystematicky zachází Jung také s filosofickými pojmy a koncepcemi. Ty jsou pro něj, v autorčině podání, důležitým inspiračním zdrojem, ovšem zároveň s nimi nakládá poněkud svévolně, vytrhává je z jejich původního kontextu a používá je, někdy zcela nelegitimně, někdy oprávněně k vybudování vlastních výkladových postupů, které směřují již mimo filosofický diskurz.

Problém legitimacy zde považují za zásadní. Jde totiž o to, do jaké míry a jakým způsobem je možné vytrhávat pojmy z jejich původního kontextu, transformovat je, přesazovat do zcela jiného metodologického rámce a křížit je s obrazy, pojmy či funkcemi z jiných oblastí vědění. Autorka tento problém samozřejmě vidí a zmiňuje, nicméně ho spíš konstatuje, než aby nabídla přesnější kritickou analýzu, která by ukázala, jestli a do jaké míry jsou tyto strategie oprávněné. Zároveň se domnívám, že právě v tomto bodě je možné hledat odpověď na otázku po tom, proč jsou Jungovy teorie obecně známé, ale v akademickém prostředí v zásadě odmítané. Nebo jinak řečeno, v jakém smyslu je Jung přísným a kritickým vědcem a v jakém smyslu je bezbřehým anarchistickým mystikem, který si z pozice mystického vytržení nárokuje možnost překračovat hranice tradic, diskurzů a disciplín. Domnívám se, že autorka se zodpovězení těchto otázek částečně vyhýbá, a to s odůvodněním, že píše pouze intelektuální historii, která jen popisuje, aniž by chtěla hodnotit. Konkrétními místy, kde je možné problém legitimacy zkoumat jsou místa, kde dochází k dezinterpretacím, významovým posunům a pojmovým transgresím. Hodnocená práce popisuje množství těchto zlomů, přičemž některé z nich přímo reflektuje, zatímco jiné jí částečně unikají. Do

první skupiny patří např. Jungovo čtení *Sní duchovidcových* nebo jeho zacházení s pojmem noumenon, do druhé skupiny patří zejména problém metafyziky nebo Jungovo čtení Kantovy antropologie. K těmto problémovým místům se vrátím v závěrečné části posudku.

Ad 5) Tomuto aspektu se práce s pochopitelných důvodů nevěnuje, protože je její výklad raného Junga je historický a retrospektivní. Sleduje naopak stopy minulého ve formující se jungovské teorii. Výzkum budoucích, resp. současných osudů Jungových pojmů by samozřejmě vyžadoval novou práci. Otázka dalšího vývoje a rozpracování jungovských teorií i praxe je ovšem součástí celkové motivace práce, která si klade za cíl postavit jungovské bádání na kritické analýze jeho díla a „otevřít strukturovanější debatu a prostor pro bádání nezatížené předsudky.“ Tento cíl práce nepochybně splňuje, nakolik je samozřejmě nepředsudečnost vůbec možná, a autorka si tím otevírá cestu k mnoha dalším sondám do Jungova díla.

Ad 6) Jungovu intelektuální biografii, která je v práci představena považuji za vydařenou. Autorka nás provází jeho intelektuálním vývojem od gymnaziálních studií až po rozvinutí hlavních témat jeho díla. Ukazuje Junga ne jako nějaký ojedinělý úkaz, ale jako člověka vyrůstajícího z bohatého kulturního a intelektuálního prostředí, jehož je součástí a uvnitř něhož se postupně „individualizuje“. Soustředění se výhradně na filosofickou stránku tohoto procesu je nutně omezující, nicméně díky odkazům na další, mimo filosofické souvislosti zůstává tato intelektuální biografie otevřená, inspirativní a vyzývá k dalšímu pokračování. Autorce se zároveň daří částečně vysvětlit také některé protifilosofické síly v Jungově myšlení, tedy především jeho nespokojenost s filosofickou absolutizací rozumu. Nicméně by bylo možné a nepochybně přínosné podrobněji vysvětlit motivaci této nespokojenosti, tedy co přesně vedlo Junga k přesažení filosofické racionality, jaké zkušenosti, prožitky a setkání mimo vědu mu otevřela cesty do jiných oblastí poznání.

Kritické poznámky:

Zaměření se na filosofickou linii Jungova intelektuálního vývoje má svá úskalí. Vyžaduje totiž dobré porozumění filosofickému myšlení. Metoda historie idejí, zůstává-li pouze na rovině popisu, může být v tomto ohledu značně ošidná, protože zhodnocení vlivu filosofických myšlenek na psychologické koncepce vyžaduje dobré porozumění oběma stranám. Už jen samotná explikace Kantových, Schopenhauerových nebo Leibnizových pojmů vyžaduje značné úsilí. Porozumění problematice jejich přenosu do jiného myšlenkového prostředí je ovšem ještě náročnější. Vzhledem k tomu, že autorka není filosofka, dochází při zpracování této obtížné problematiky ke zkrácením a omylům, které se pokusím stručně naznačit.

1) Práce často nedostatečně definuje filosofické pozice a pojmy. Příkladem může být tvrzení ze strany 86: „René Descartes (1596–1650) se svým Cogito Ergo Sum postavil do základu svých úvah myslící subjekt a jeho mysl ztotožnil s vědomím.“ Proč jsou tu uvedena Descartova data narození a smrti? Co tu znamená vědomí a co mysl? Z filosofického hlediska se jedná o nepřesnou práci s pojmy, bez kontextu a jasné definice. V dalším rozvoji této věty pak autorka tvrdí, že „Descartes tvrdil, že naše vědomí je kontinuální a jsme vědomí neustále, jen si to v daném momentu nepamatujeme.“ Pro toto tvrzení však neuvádí ani odkaz k textu, ani žádný jiný důkaz. Resp. odkazuje na knihu *The Unconscious before Freud*, která nemá s Descartem, ani s Lockem, o němž se tu tvrdí, že „tvrdil, že jsme sice vědomí, ale naše myšlení není kontinuální,“ nic společného. Takovéto vágní zacházení s filosofickými pojmy a koncepcemi se objevuje na více místech a snižuje hodnotu celé práce.

2) Nepřesvědčivá interpretace pátého paragrafu Kantovy *Antropologie*. Autorka interpretuje paragraf *o idejích, které máme, aniž bychom si jich byli vědomi* jako místo, kde Kant zmiňuje či otevírá problém nevědomí. Tvrdí, že „v něm doutnal zájem o nevědomé procesy“ a že oblast tzv. temných představ lze chápat analogicky nejen k Leibnizovu, ale také k Jungovu pojetí nevědomí. To je podle mě omyl. Kant v pátém paragrafu jasně tvrdí, že temné představy patří do oblasti fyziologické antropologie, tedy do oblasti pasivní smyslovosti, o níž žádné přesné představy z principy mít nemůžeme. Navíc tvrdí, že temnost představ, které si nárokuje poznávat svádí ke zdání hloubky tam, kde žádná není a že právě tato temnost je záštitou mystiků, kteří vytvářejí zdání

moudrosti. Pokud byl Jung touto pasáží inspirován, jak autorka jasně prokazuje, bylo by na místě uvést, že šlo o dezinterpretaci či zcela posunutý význam, protože nic není Kantovi vzdálenější než právě zkoumání temných představ.

3) K nejobtížnějším problémům při vyrovnání se s Jungovou recepcí Kanta patří rozlišení mezi pojmy *phaenomenon* a *noumenon*. Autorčino používání těchto pojmů není sjednocené, občas používá termíny *fenomén* a *noumen* místo *fenomén* a *noumenon*, resp. *phaenomenon* a *noumenon*. Zásadnější ovšem je, že ztotožňuje pojem *noumenon* s pojmem věci o sobě jako nepoznatelného předpokladu poznávání. M. Pokorný³ ovšem jasně ukazuje, že tento názor je mylný, a že i když je „domněnka, že věc o sobě a *noumenon* představují v Kantově kritické filosofii synonyma“ obecně přijímána, tak věc se má jinak. *Noumenon* je podle něj jednoznačně postulát racionalistické metafyzické spekulace, jehož příkladem je leibnizovská monáda, případně je *noumenon* korelátem aktivity Božího ducha. Jinak řečeno, podle M. Pokorného se u Kanta s termínem *noumenon* již vždy ocitáme v oblasti kognitivní iluze. Autorka ovšem tvrdí, že *noumena* jsou totéž, co „neznámé věci či neznámé stránky věci.“ Vystává tedy otázka, jestli také Jung chápal toto rozlišení stejně a jestli skutečně založil své pojetí nevědomí na takto chápaném pojmu *noumenon*. Autorka totiž tvrdí, že pojem nevědomí je u Junga vybudován analogicky k pojmu *noumenon*. Osobně se domnívám, že pokud u Kanta existuje nějaká analogie k Jungovu pojmu nevědomí, pak jsou to to spíše pojem *a priori* či *transcendentální* – tedy pojmy označující to, co musí nutně předcházet každé představě, aby byla možná, a ne pojem toho, co je iluzorní, nepotvrditelné či nepoznatelné. Tato obtížná záležitost by měla být vyjasněna.

4) Kapitola *Jungovy archetypy jako Kantova schémata* obsahuje značně zkratkovitý výklad problému obrazotvornosti a pojem schématu je vysvětlen nedostatečně. Hned v prvním odstavci autorka tvrdí, že „se nám nejprve musí z vjemu vynořit něco smysluplného, čemuž Kant říká syntéza rozmanitosti a tuto lidskou schopnost označuje jako obrazotvornost.“ To je chybný výklad. Kant rozlišuje oblast čisté smyslovosti, která je pasivní a neuspořádaná a oblast vjemů, tedy fenoménů. Vjem už je syntetizovaná zkušenost. Neplatí tedy, že se z vjemu vynořuje syntéza, nýbrž spíše že aktivita představivosti, která spočívá v syntetizování rozmanitosti, způsobuje, že zakoušíme nějaký vjem, tedy že se nám něco jeví jako určité něco. Autorka navíc poněkud nejasně tvrdí, že schéma je vyjádřením principu, že smysly jsou připraveny pro rozum a rozum pro smysly. Není mi jasné, co se tu myslí pod pojmem připravenosti. Navíc tu autorka ignoruje rozdíl mezi rozvažováním a představivostí, kde rozvažování je schopnost sjednocovat podle pojmu a představivost či obrazotvornost je schopnost sjednocovat bez pojmu. Celý problém schematismu a představivosti u Kanta je komplikovaný a vyžadoval by pozornější výklad.

5) Všechny tyto omyly a nepřesnosti nejsou z perspektivy vyprávění Jungovy intelektuální historie zásadní, protože, jak práce zdařile ukazuje, Jung zacházel s filosofickými pojmy značně svévolně a přizpůsoboval je jiným nárokům. Nicméně následující pasáž zasluhuje komentář. Autorka uvádí: „Stejně jako Kant, lepší Jung na zamčený šuplík určité slovo, jímž je „nevědomí“, a připisuje k němu kantovské varování v podobě „negativního hraničního konceptu“ pro každého, kdo by se chtěl dovnitř vloupat s páčidlem esoteriky či metafyziky. I když sam Jung možnosti poznání nevědomí za pomoci okultismu v mladém věku osahával, v práci *On the Nature of the Psyche* (1947) si nařídil kantovskou střídmost a nevědomí v jeho psychologii zaujalo podobnou pozici jako věc o sobě v Kantově filosofii. Jak u Junga, tak u Kanta je klíčové to, co je nepoznatelné, hypotetické, zpochybněné jakožto předmět, ale naprosto nutné v rámci obou konceptů, protože vytváří prostor.“

Nerozumím zde tomu, co znamená, že Kant „lepší na zamčený šuplík určité slovo“? Věci o sobě nejsou žádná nálepka a podle mého vůbec neodpovídají pojmu nevědomí. Autorka podle mě přeceňuje Jungovu střídmost. Už jen fakt, že Jung spojuje dohromady Kanta a Leibnize, čili kriticismus a metafyziku, svědčí o tom, že hranice možného poznání ho příliš nezajímaly. Neleží právě zde jeden z kořenů problematičnosti celého Jungova myšlení? Negativní hraniční koncept

3 Pokorný, M., Předmět vnímání a předmět zájmu: K jednomu motivu u Kanta, *Reflexe* 35/2008

souvisí spíš s problémem Kantových idejí než s problémem věcí o sobě. Nerozumím tomu, v jakém smyslu je pro Kanta klíčové to, co je nepoznatelné. To nedává smysl. Celá Kantova filosofie je naopak postavená na vytyčení hranic toho, co je poznatelné.

Závěrem:

Práce Ivany Riška Vajdové je skvělým příkladem využití metody intelektuální historie a **rozhodně ji doporučuji k obhajobě**. Nejenže je založená na rozsáhlé erudici a čerpá z diskuzí s předními světovými znalci a znalkyněmi Junga, ale hlavně se nevyhýbá obtížným problémům, nedorozuměním a omylům. Osobně bych jako základní otázku celé práce formulovat provokativně takto: V čem spočívá Jungovo prokletí? Nebo V čem spočívá selhání Jungových teorií. Práce je skvělá, ale možná by mohla mnohem víc vytěžit právě z přesnější analýzy zlomů, propastí a chyb, k nimž lze přistoupit pomocí následujících otázek, které zároveň pokládám jako otázky k obhajobě:

- 1) Spočívá problém jungovské analytické psychologie v tom, že je metodologicky nevyjasněná, příliš eklektická a proto neposkytuje dostatečný základ pro vytvoření spolehlivé psychoterapeutické metody?
- 2) Spočívá problém Jungova myšlení v tom, že se snaží spojit nespojitelné, totiž že se opírá o přísně racionalistickou tradici německého myšlení, ale zároveň stále zůstává metafyzikem?
- 3) Co přesně Junga motivuje k tomu, aby překračoval hranice toho, co se jeví a předpokládal nějakou nemyslitelnou, nezjevnou oblast, která všechny ostatní oblasti psychiky řídí?
- 4) Proč autorka nijak nedefinuje metody historie idejí (intelektuální historie) a nepoužívá ani žádnou literaturu z této oblasti?

Sepsáno v České Lípě a Ústí nad Labem, 29 – 31. 5. 2022

